

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

Բ. ՄԱՏԵԱՆԻ ՔՆԱՐԱԿԱՆ ՀԵՐՈՍԸ

Նարեկացին միջնադարի բանաստեղծ է եւ նրա ստեղծագործութեան մէջ, կրօնական թափանցիկ փողի տակ, տրոփում է պատմական դարաշրջանի կենդանի զարկերակը: Զպէտք է մոռանալ, որ Նարեկացին քրիստոնեայ էր, բարձրաստիճան հոգեւորական: Նա պրոբլեմ ստեղծագործել է մի ժամանակաշրջանում, երբ, ինչպէս էնգելսն է ասում, մտաւոր գործունէութեան բոլոր բնագաւառների վրայ տարածուում էր աստուածաբանութեան գերիշխանութիւնը, որն ապահովում էր եկեղեցին(1): Բայց Նարեկացին բանաստեղծ էր, եւ ժամանակի տենչանքն ու տանջանքը, յոյսն ու տարակոյտը, սէրն ու ատելութիւնը անցնում էին նրա սրտի միջով՝ դառնում բանաստեղծական պատկեր, յոյզ, խոհ ու գաղափար: Մարդկային ներաշխարհի բացայայտման մէջ Նարեկացին կանխել է ժամանակը:

Մատենանում Նարեկացու հանճարն ընդգրկում է տիեզերքի անհունութիւնը եւ ժամանակների յաւերժութիւնը: Ասէն ինչ բնկում է նրա հոգու մէջ, ամէն բան փոթորկում է նրա յուզաշխարհում: Նարեկացու դրամայի տեղը նրա հոգին է, ժամանակի պահը՝ ներկան, հերոսը՝ անհատականացած մարդկութիւնը: Դա մարդու յաւերժական այդ դրաման է, որը ծնունդ է ինքն իր հետ, Աստծու եւ աշխարհի հետ ներդաշնակութիւնն եւ հաշտութիւն գտնելու տառապանքից:

Մատենանում Նարեկացին ստեղծել է

պատկերային համակարգին համապատասխան յուզական միասնութիւն: Նրա խօսքը ներթափանցած է առիմֆնոդ անկեղծութեամբ: Նարեկացին ստեղծել է անգուգական մի երկ՝ ազատ ու անկաշկանդ դիմելով գրական եւ բանահիւսական տարբեր ժանրերի ընձեռած հնարաւորութիւնների, մինչեւ իսկ, ինչպէս Արեղեանն է նկատել՝ «կապի» աղօթքներին (2): Մատենանի կառուցուածքը Նարեկացին համարել է «միագոյ իրի» բազմանիւղ դրուագների հրաշակերտութիւն: Ըստ Հեգելի՝ «գեղարուեստական ստեղծագործութիւնը բխում է միասնական ոգուց, որն էլ իր մէջ պարփակում է ինքնագիտակցուած կեանքի բոլոր ոլորտները (3): Մատենանը ծնունդ է Նարեկացու՝ իբրեւ մէկ ու միասնական ոգուց: Բանաստեղծի անձը, սակայն, չի կարելի նոյնացնել նրա քնարական հերոսի հետ: Քնարական հերոսի կերպարը ստեղծում է բանաստեղծը: Նրա անհատականութիւնը գեղարուեստական ընդհանրացման արդիւնք է եւ ոչ թէ հեղինակի ինքնանկարն է: Բանաստեղծի անձնականութիւնը կարող է միայն առանձին գծեր տալ ստեղծած քնարական հերոսի կերպարին:

Առաւել բարդ է քնարական հերոսի կերպարը միջնադարեան գրականութեան մէջ: Մարդը հանդէս է գալիս իբրեւ իր դասի ներկայացուցիչ: Աւելի լայն ընդհանրացման արդիւնք է Նարեկացու քնարական հերոսը: ԵՍ ասելով՝ Նարեկացին

հասկանում է թե՛ մարդուն և թե՛ ամբողջ մարդկությունը: Քննարկված հերոսի մեջ նա բացարձակացնում է մարդկային էությունը՝ հեռադրելով պատմական միջավայրից, աշխարհագրական վայրից, ժամանակի հատուածից, դասից ու դասակարգից, ազգությունից, անլի ճիշտ՝ նրա հոգու կերպարը տեսնում է բոլոր ժամանակների մեջ: «Կը զգամք, որ իր վրայ խօսած ատեն, քանաստեղծը ամբողջ մարդկության հոգին իր մեջ խտացած կը տեսնե՝ գրել է Ա. Ջոպանեանը - ինքզինք ինկած զգացող այդ էակը, որ քարձուհներուն աչքը յառած գթութիւն կ'աղաչէ, այդ էակը ամբողջ մարդկային ազգն է: Բայց քանաստեղծն այնչափ ուժով, այնչափ անձնապէս կը զգայ այդ ընդհանուր զգացումը, որ իր երգը անհատական շնչու մը կ'առնէ, յստակ եսի ձայնը կ'ըլլայ, - երգը Մարդուն և մարդու մը» (4):

Մատենանը ձօնուած է «այս երկրում ապրող ամէն հասակի բանականներին» (Բամ Գ, ք): Մարդկային բոլոր կրեքն ու մեղքերը, յանցանքներն ու արատները Նարեկացին տալիս է իրրեւ սեփական անձի մեղք ու արատ, յանցանք ու թուլութիւն՝ «նշաւակեալ յիրում պատկերի» (Բամ, Գ, ք): Ընդհանուրի և անհատականի այդ միասնութիւնը քանաստեղծը տուել է այսպէս.

Գանգի եւ ես, որ զայս նուագութիւն
Մանաւոր պտղոյ ձեզ ջամբեցուցի,
Վկայեալ զանձնէ կամաւորական ստգտանք,
Իլիւ բամբասանաց ամբժշկական մեղանաց,
Ի սկզբնահայրն սկսեալ մինչեւ ի սպա-
ռումն ծննդոց նորա՝
Կամայականն յանձնառութեամբ հաստեցի,
եղի

Ձիս ամենայնիդ պարտական չարեաց:

(Բան ՀԲ, ա)

Նարեկացու՝ իրրեւ միջնադարի քանաստեղծի հանճարն ամենից առաջ

արտայայտուել է հերոսի ընտրութեան և ապա՝ նրա անհատականացման վարպետութեան մեջ: Այդ հերոսը դարաշրջանի մարդն է՝ իր բարդ ու հարուստ ներաշխարհով: Նա ապրում է խոր ու ցնցող ողբերգութիւն: Այդ ողբերգութիւնը ծնւում է սեփական մեղքի ու մեղաւորութեան, բարոյական անկատարութեան և կատարելութեան ձգտման, բարոյական վերափոխման անհրաժեշտութեան գիտակցութիւնից ու տառապանքից: Այդ հերոսը բացայայտում է Աստծու և Քրիստոսի, Աստուածամօր և սրբերի, խաչի և եկեղեցու, քարու և չարի, կեանքի և մահուան, հոգու փրկութեան և միջնադարեան շատ այլ պատկերացումների յարաբերութեամբ՝ մերթսարասփելով սատուայի և նրա արքանեակների ծուղակներից ու որոգայթներից, մերթսարաւիճելով Աստծու և նրա Քրիստոս որդու գթասիրութեանը, խորապէս հաւատալով, որ մեղքը քաւուում է ապաշտանքով և ինքը կարող է մեղքերից մաքրուած հոգով հասնել ու ձուլուել աստուածութեանը: Արտաքին կրօնական այդ տարագի տակ Նարեկացին պատկերել է մարդու հոգեւոր կեանքը, նրա մտքերն ու երգազանգները, նրա կրեքն ու զգացմունքները, նրա ճակատագիրը, ինքնակատարելագործման նրա տեղանքը: Տառապող և որոնող այդ հերոսի կերպարը Նարեկացին տուել է իրրեւ սեփական անձի խոստովանութիւն: Այստեղից էլ բխում է քննարկված հերոսի անհատականութեան քարդութիւնը: Նարեկացու քննարկված հերոսը դեռեւս անձնաւորութիւն չէ, այլ ընդհանրացուած անհատ, հաւաքական կերպար, վերացարկուած մարդկային էություն: Նա հանդէս է գալիս ոչ թէ ուրոյն, միայն իրեն ներյատուկ հոգեբանութեամբ, սեփական ներաշխարհի անկրկնելիութեամբ, այլ որպէս հասարակական էակ, դասի

ներկայացուցիչ, մարդ՝ ընդհանրապես: Թեև Նարեկացու անձը չի նոյնանում նրա հետ, բայց չի կարելի անտեսել նաև առանձին գծերի միասնությունը:

Բանաստեղծը մայրաատիպ է հանդիսանում իր բնարական հերոսի յարաբերութեամբ: Նրա ողբերգությունը Նարեկացու ողբերգությունն է միաժամանակ: Կատարելա մարդու իդեալը չի տարաձիւրում բանաստեղծի իդեալից: Եւ որովհետեւ Նարեկացու բնարական այդ վիթխարի երկը գրուած է առաջին դեմքով, ուստի բանաստեղծը գրեթէ նոյնանում, քան զանազանում է իր բնարական հերոսից: Մի տեսակ ջնջում է նրանց միջեւ եղած սահմանը: Անձնականութեան այս սկզբի եւ անհատականութեան միասնությունը նոր երեւոյթ էին միջնադարեան գրականութեան մէջ: Խոստովանաճի ձեւը թոյլ է տալիս լայն ու խոր բացայայտելու հերոսի հոգեկան աշխարհը, նրա խոհերն ու զգացմունքները՝ կեանքի եւ իրականութեան աւելի լայն ընդգրկմամբ: Մինչդեռ միջնադարի պատմա-գեղարուեստական երկերում հեղինակներին չէին հետաքրքրում հերոսի անձնական ապրումները, մասնաւոր կեանքը: Նա պատկերւում է որպէս հասարակական որոշակի դասի ներկայացուցիչ՝ իր դասին բնորոշ վարձագծով, բնաւորութեամբ եւ տիպական գծերով: Մատենանը բացում է անհատի ներաշխարհի բացայայտմամբ՝ բացելով անհատական բնաւորութեան հունը հայ գրականութեան մէջ: Նարեկացին ընդլայնեց հոգեկան ապրումների բացայայտման եւ պատկերման ոլորտը: Նրա խոստովանութիւնը խարսխւում է մարդու՝ որքան հնարաւոր է անկեղծ եւ անմիջական ինքնատարայայտման վրայ: Նա ձգտում է ճանաչել իր եութիւնը, իր գոյութեան իմաստը, ճշտել իր տեղն ու դերը կեանքում, ըմբռնել աստուածային գաղտնիքների

խորհուրդը, գտնել թէ՛ իրեն եւ թէ՛ առհասարակ մարդուն մշտապէս տանջող այս հարցերի պատասխանները:

Թէ յո՞վ եւ յո՞ր պատկեր եւ վասն ո՞րը գոյացայ: (Բան ԽԶ, ա)

Մատենանը «աղերսախառն դատ» է, որ մարդը բացել է Աստծու հետ: Դատաւորն Աստուած է, դատողը՝ մարդը: Դատաւորը ոչինչ չունի իր հոգում, որ ծածուկ լինի դատաւորից: Նրանք միաւորում են բնարական հերոսի եութեան մէջ, ինչպէս խիղճն ու բանականութիւնը մէկ անձում: Դատաւորն անաչառ է, բարի ու ներող, դատաւոր կարօտ է արդարացման եւ ներման: Արդարացման ուղին անկեղծ խոստովանութիւնն է, որը թեթեւացնում է մեղքը: Իսկ ո՞րն է նրա մեղքը: Ինչո՞ւ է նա իրեն գտնւում յանցապարտ՝ սարսափելով արդար դատաւորի դատաւճիռից: Նարեկացու համար կայ անեղ դատաստանի մտակերտ, բայց գրեթէ շօշափելի պատկերը: Նա ասես լսում է այդ վերջին դատաստանի ահաւոր ձայնը, նրա հոգում անհաշտ ու անվերջ բախում են իրար չարի ու բարու ներհակ զնդերը՝ ամենավարան տարակոյսի ու տագնապի մատնելով իրեն: Իր հոգու ապագայ դատը Նարեկացին անում է այստեղ՝ երկրի վրայ, իր խղճի, Աստծու եւ մարդկանց առաջ: Այս մօտեցմամբ Մատենանը դրամայ է ուղղակի իմաստով:

Արեղեանն ասում է, թէ Նարեկացին «իսկապէս չգիտէ, թէ ինչ է մեղքը, անձնական մեղքը», որ «նրա համար ամենայն ինչ աշխարհային՝ մեղք է», «Ուստի բոլորն սաստկութեամբ նկարագրում է նա աւելի մեղքի զգացումը, մեղաւոր մարդուն, քան մեղքը» (5): Ինձ թւում է՝ ասել, թէ Նարեկացին չգիտէ, թէ ինչ է մեղքը, ճիշտ չէ, քանզի էլ ո՞վ կարող էր աւելի լաւ իմանալ, թէ ինչ է մեղքը, քան Նարեկացին: Այլ հարց է, որ Նարեկացին գրեթէ չի խօսում անձնական մեղքերի մասին, բայց սա էլ պայմանաւորուած է

հենց քնարական հերոսի անհատակա-
նութեամբ: Նա խտացնում է համամարդ-
կայինը եւ ոչ թէ անձնականը:

Մեղիկ հասկացութիւնը շատ լայն է
Նարեկացու համար: Մեղին այն է, ինչ
ծնում է չարիք, ինչի գրդում է սատանան:
Մեղքը հալածում է մարդուն, մթազնում
է նրա հոգու տեսողութիւնը, կործանում
է այն ամէնը, ինչ մահուր եւ ազնիւ է իր
մէջ, թունաւորում է գիտակցութիւնը
կասկածներով ու թերահաւատութեամբ,
խորտակում է կամքը, մղում եղեռնագոր-
ծութեան եւ այլն: Այդ մեղքերն անթիւ են,
անհաւար, անկշռելի: Նրանց թիւը նշելու
համար ծովափի աւազակոյտներն անգամ
քիչ են, որովհետեւ նրանք չեն ծնում,
մինչդեռ մեղքը մեղք է ծնում, արմատը
շիվ է տալիս, ճիւղը՝ ընձիւղ, կայծը՝
հրդեհ: Գրեւու համար եթէ թանաքի
փոխարկեր ծովը, դաշտերի լայնութիւնը՝
մագաղաթի բերքերի, եղեգնուտների
անտառները հատեր ու գրչկներ դարձնէր,
մէկ է՝ դարձնալ չէր սպտի: Իսկ եթէ
փորձեր կշռել, Արարատ լեռը պիտի թեթեւ
լինէր մեղքերի ծանրութիւնից: Թերեւս
պատկերի ակունքը գալիս է ժողովրդական
բանահիւսութիւնից (6), որը, սակայն,
Նարեկացին մատուցել է վսեմ ոգով:

Ջի եթէ զլին մի ծովուց յորակութիւն
դեղոյ յեղյեղեցից,

Եւ գդաշտս ասպարիսաւ բազմաւ
սահմանեալ՝

Ի տարածումն լայնութեան քարտեմի
չափեցից,

Եւ գպուրակս յոգունց անտառաց
շամբից եղեգանց

Ի հատուածս գոյութեան գրչաց
կազմեցից,

Եւ ո՛չ գրիւ մի ի քարդեղոցն
անաւրեմութեանց

Ջաւերեցից ընդ գրով սահմանի
գրաւել:

Նա զի թէ գմայրս կիբանանու ի մի

լուծ կշռոց զաւղեցից,

Եւ կամ զեռան Արարատեան ի կէտ
ամբարձման նծարի միոյ

Արդարութեան միջնորդ կացուցից,
Ո՛չ հաւասարէ այնր հարթութեան
համագուգակցել:(Քան Թ, ա)

Ձկայ մի մեղք, որ Նարեկացին
չվերագրի իրեն. «Ո՛չ խորտակեցեր գդաստակ
քազկիս, Որ անմահրապէս առ քեզ համ-
բառնայր» (Քան Ե, գ), «Վա՛յ պարտապանիս
անհամար քիւրոց քանքարաց» (Քան Է,
գ), «Գետովք մեղանաց արեան հեղեղին»
(Քան ԺԸ, դ), «Ջանարատս հոգիս մարմնոյս
փափկութեամբ յաււտ վողցի» (Քան Ի, Ե),
«Եւ զիս՞ող ասացից անձին իմում մարդ
գրեալս ընդ տմարդիս» (Քան ԻԱ, դ), «Որ
ոչ բնաւիմ մեռեալ աշխարհի եւ ոչ
խկապէս կենդանի Աստուծոյ» (Քան ԻԶ,
ա), «Մանաւանդ զի դժնեայ կցորդս այս
անձնիշխանական, Միշտ մարտիկ, խաբող,
շողոքորք, յարեալ ի ստութիւն» (Քան Լ,
ա), «Կոռցն գարշութեան նմանեալ՝ Թափուր
յազդմանէ քարեաց իմաստից» (Քան ՄԴ,
դ) եւ այլն: Արդարացի լինելու համար,
սակայն, ասեմ, որ Նարեկացին իրեն չի
վերագրում միմիայն մի մեղք՝ Աստծուն
ուղղուած հայիոյանքը. «Որ զի թէ եւ
գտցիմ յիս անաւրեմութիւնք
բազմաւրեմակք, Այլ ոչ հայիոյութիւնք»
(Քան Կ, գ):

Այստեղ ոչ այնքան կարեւոր է, թէ
ինչն է Նարեկացին մեղք համարում եւ
ինչը՝ ոչ, ո՛ր մեղքը կարող է կենսագրական
հիմք ունենալ եւ ո՛րը՝ ոչ, այլ առաւել
կարեւոր է պատկերման էպիկական այն
թափը, որով նա բացայայտում է իր
քնարական հերոսի հոգու ծալքերը: Նա
ձգտում է տալ ոչ թէ կեցութեան մասնակի
պատկերը, այլ համապատկերը, ոչ թէ
ժամանակի որոշակի պահը, այլ նրա
ներկայ յանդիմութիւնը, ոչ թէ հերոսի
իրական արարքը, այլ նրա հնարաւոր
կերպարանափոխութիւնը:

Ոչ պակաս, քան զվարաւոճ՝ զստեղ-
ծուած սրտիս իմ խստացուցի,

Ոչ թերի, քան զբերայականին
խուժանին կատաղութիւն՝

Ընդդէմ արարչիդ համբարձայ,

Ոչ նուազ, քան զաստուածամարտիցն՝
գտայ հանդէս

Եւ ոչ խորշեցայ ի յուրացութենէ
ստեղծողիդ բնաւիցս:

Ըստ արիւնակի խոռվութեան մրկաց
ծովու ծփեցայ,

Ոչ այնքան սարսեցի եւ պատկանցի

Ի սաստկութենէ քունդ հրամանի,

Որքան քիւի՜ ծովուն՝ յեզերացն:

(Բան Զ, գ)

Ակնբեր եւ որ Նարեկացին իր ես-ի
կենսափորձը չէ միայն, որ դարձնում է
միտք ու խոհ, իր զգացմունքների աշխարհը
չէ լոկ, որ դարձնում է յոյզ ու ապրում:
Առանց իրականութեան լայն ընդգրկման,
առանց հանրութեան արատներն իր մէջ
վերամարմնաւորելու, զուտ սեփական
մեղքերի անճնաձէտ խոստովանութեամբ
Նարեկացին չէր լինի ոչ մեծ եւ ոչ էլ
համամարդկային: Իւրաքանչիւրը պէտք է
Մատենանի մէջ տեսներ եւ զգար իրեն:
Ահա թէ ինչու մեղքի որոշակիութիւնը չէ
կարեւորը, էականը, այլ մեղաւորութեան
զգացումը: Եւ երբ Նարեկացին ասում է.

Յիշեա՛ զիս յողորմութեան քո,
արհմեայ, եւ մի՛ յիրաւունս քո,

Ի ներուղութեան քո, եւ մի՛ ի
հատուցման,

Յերկայնամտութեան, քան ի
հաւաստութեան.

Եթէ կշռեցես զմեղանաց իմոց
ծանրութիւն՝

Ընդ քաղցրութեան քո, եւ մի՛ ընդ
արդարութեան.

Ջի առ սակ նախնումն յոյժ է
նուազեայ,

Իսկ ի ներհակ վերջնոյս՝ յաւեւ
ծանրակիր, - (Բան ԺԶ, բ)

ապա այստեղ եւս անհատականը եւ
համամարդկայինը զուգորդուած են
այնպիսի քնականութեամբ, որ այսպէս
Աստծուն կը դիմէր ամէն մարդ՝ Նարեկացու
բառերով, բայց իր անունից: Մատենանի
քննական հերոսի այս անհատականու-
թիւնը Նարեկացին ընդգծում է ամէն
հայլափոխի: Եթէ մի կողմից նա
ազդարարում է, թէ՛

Սոյն գիր իմովս ճայնիւ, իբր զիս,
ընդ իմ աղաղակեցէ, - (Բան ԶԸ, գ) ապա
միւս կողմից՝ նա շեշտում է, որ Մատենանը
գրել է բոլորի համար, որ ամէն ընթերցող
հնարաւորութիւն ունենայ՝

Իմովս քանիւ առ Աստուած կարգալ
հանապազորդութեամբ:

(Բան ՄԻ, ե)

Մէկ անգամ չէ, որ Նարեկացին ես-ի
փոխարէն դիմում է մեծ-ի: Այստեղ
արդէն անճնականի մասին խօսք չի կարող
լինել, որովհետեւ մեծ-ի մէջ խտացուած
է հենց ընդհանրացման բարձրագոյն
աստիճանը՝ համամարդկայինը:

Քանզի իբր զանգագայ պաճարս
անասնոց՝

Մեռանիմք, եւ ոչ զարիւրիմք,

Կորնչիմք, եւ ոչ հիւանմք,

Թաղեցեալ լինիմք, եւ ոչ խոնարհիմք,

Տարագրիմք, եւ ոչ տագնապիմք,

Նոծանիմք, եւ ոչ զղջանմք,

Մաշիմք, եւ ոչ մտառնիմք,

Պակասիմք, եւ ոչ պատրաստիմք,

Գնանմք, եւ ոչ զգուշանմք,

Գերիմք, եւ ոչ եւս զգամք:

(Բան ՄԵ, դ)

Մատենանը ողբերգութիւն է, եւ նրա
հերոսը հանդէս է զալիս Աստծու հետ
բացած իր բուն ու խռովայոյզ
մեծախօսութեամբ: Նրան յուզում է
մեղքերով աղարտուած մարդկային
կերպարի անարատութիւնը, բարու,
գեղեցիկի, արդարութեան ու
նշարտութեան յաղթանակը նրա մէջ,

երջանկութիւնը երկրի վրայ եւ հոգու անմահութիւնը՝ մահից յետոյ: Առանց հակադիր բարոյական հզօր ուժերի բախման չկայ խոր ողորդութիւն: Բախտդ այդ երկու հակադիր սկիզբները պայքարում են հերոսի ներաշխարհում: Դա Աստծու՝ որպէս բարոյական կատարելութեան եւ մարդու՝ որպէս նրա հակոտնեայի հակադրութեան պայքարն է, որը սկսւում է «Դու՛ ստեղծիչ, եւ ես՛ կաւ» (Բան Բ, ք) յստակ սահմանաբաժանից եւ աւարտում է այդ սահմանաբաժանը յաղթահարելու, Աստծուն միանալու եւ անմահ կենդանութիւն ձեռք բերելու յուսաւէտ մաղթանքով:

Շնորհաւ՛ քո, գրած, ի քեզ
զարացեալ՛ քեւ նորագեցայց,

Ջատեալ ի մեղաց անմահ
կենդանութեամբ՝

Ի յարութեանն արդարոց, Հաւր քում
աւրինցեալ: (Բան ՂԵ, գ)

Մատենանը թոյլ հոգու յոռնոսական ողբասացութիւն չէ, այլ հզօր ոգու ողբերգութիւն է՝ համակուած յուսաւէտ յոյսի խորունկ լաւատեսութեամբ: Նարեկացին հաւատարիմ է մնացել ողբերգութեան ըմբռնման միջնադարեան տեսական սկզբունքին: Հստ այդ սկզբունքի՝ ողբերգութեան հիմքում ընկած է երկու զգացմունք՝ տառապանքը եւ սփոփանքը, վիշտը եւ կարեկցանքը: (7) Նարեկացու հերոսը չի կործանւում, որովհետեւ նա հակադրուած է ոչ թէ ինչ-որ արտաքին կոյր ուժի՝ նակատագրին, ինչպէս հերոսը անտիկ ողբերգութեան մէջ, կամ հասարակական հնամանդ ու ֆարացած օրէնքներին եւ աւանդութիւններին, որոնց բախտով է վերածնութեան դարաշրջանի ողբերգութեան հերոսը, այլ՝ Աստծուն, նրա վերին գլխարկութեանն ու կատարելութեանը, Աստծուն, որը մահ չի արարել, այլ կեանք է յոյս:

Դանգի կեանքը են ի կամաց քոց եւ յոյս,

Եւ ոչ արարեր զմահ,

Եւ ոչ խնդաս ընդ կորուստ մարդոյ:

(Բան ԺԵ, դ)

Նարեկացու հերոսը հեծում է իր անկման մէջ, ողբում է իր խորտակուած հոգու համար, տարուբերում է տարակուսամբներից եւ կասկածներից, տենչում է վերստին նորոգուած տեսնել «գիշերեալ նաւ որալի հոգուոյս» (Բան ԻԵ, դ): Եւ որքան էլ անյուսութեան խաւարը թռայ խոր ու խիտ, կործանման վտանգը՝ անխուսափելի, փրկութեան նանակարհը՝ անելանելի, միեւնոյն է, Նարեկացու համար կայ յոյսի անմարելի լոյսը: Նա վստահ է, որ իր խորտակուած հոգին կը կազդուրուի, խաղաղութիւն կը գտնի վերստին գտած իր հաւատի մէջ: Սակայն այդ խաղաղութեանը հասնելուց առաջ եւ հասնելու համար պէտք է մաքրուել մեղքերից եւ կատարելագործուել քարոյապէս՝ յաղթահարելով չարի դիմադրութիւնը: Դիմադրութեան յաղթահարման այդ ուղին ինքնին ողբերգական է, դառն ու դժմի, եւ քնարական հերոսի հոգեբանութիւնը ոչ մի տեղ այնքան լիակատարութեամբ չի բացայայտուել, որքան ներքին հակասութիւնների այդ պայքարի մէջ: Բախտը ուժերն այստեղ ընդգրկում են տիեզերական չափեր: Ազդեցութիւնը համագոր է հակազդեցութեան՝ իրրեւ յոյսի ու խաւարի երկու արեգակների հակամարտութիւն: Բանաստեղծը թեթեւութիւն է գգում միայն սրտին ծանրացած այդ բեռը գեղելուց յետոյ: Մարդկային էութեան այդ երկութիւնն ու երկատուածութիւնը Նարեկացին տալիս է իր երեւակայութեանն ու գիտակցութեանը յատուկ համապարփակ ընդգրկմամբ:

Ի հանգստեան իւրում՝ վաստակեալ,
Ի յրախութեան՝ ինքեան տրտմեցեալ,
Դիմաւ՝ ժպտեալ, եւ մտաւ՝ խոցեալ,
Կերպ՝ ի ծաղր, եւ աչք՝ ի յողորմն,
Երեսք՝ զսփոփանս ձեւացուցանէ,

Եւ արտասուիմ գդառնութիւն սրտիմ
նշմարտէ:

(Բան Լ, ք)

Եւ ապա՝

Ըմպանակ բրկու յերկոսիմ ձեռիմ,
Միմն՝ արեամբ, եւ միւսն՝ կաթամբ
Երկու բուրանոցք կայծակնաւորք,
Միմն՝ խնկով, եւ միւսն՝ ննննքիւ,
Սկաւառակք կրկին կրաւորական

համոց,

Միմն՝ քաղցու, եւ միւսն՝

դառնութեամբ,

Բաժակք գոյգ առ երկուս բերմունս,
Միմն՝ արտաւար, եւ միւսն՝ ծծումբ,
Տաշտք կրեցեալք ի ծայրս մատանց,
Միմն՝ գինի, եւ միւսն՝ լեղի,
Դրումք տեսանելեաց ներհակաց,
Միմն՝ ի լաց, եւ միւսն՝ ի վրիպումն,
Խանութք հալոցականաց հակա-

ռակութեան,

Միմն արծարծէ, եւ միւսն շիջուցանէ:

(Բան Լ, ք)

Եւ վերջապէս, ներքին աշդ
ողբերգականութիւնը խորանում ու
խտանում է նաեւ մարդկային
հասարակութեան դէպի մարդն ունեցած
դաժան վերաբերմունքից, մարդկանց
օտարացումից՝ աստուածային սիրոյ եւ
բարութեան շաւիղներէից:

Եթէ հարուածոց աջ կառուցանի,
ինքեան վարկանի,

Եթէ ձեռն պարգեւածիր՝ ոչ իւր ակն
ունի,

Ի պարծանս ուրուք՝ կորանայ,

Յամբարծումն գլխոյ՝ ընկնի,

Ի չարեացն յիշատակ հեծէ,

Ի նառս մաքրոց՝ պատկառէ,

Ի պատմութիւնս հանդերձելոցն՝

երբի:

(Բան Լ, գ)

ԱՂԻԻՐԵՐ ԵՒ ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1 К.Маркс и Ф.Энгельс. Соч., т. 20, М., 1961, с. 346.

2 Մ. Արեղան, հ. Գ, էջ 597:

3 Г. Ф. Гегель. Эстетика, т. 3, М., 1974, с. 381.

4 Ա. Չոպանյան, Երկեր, էջ 281:

5 Մ. Արեղան, հ. Գ, էջ 595

6 «Յիշենք մանւ, - գրում է Գ. Խաչատուրեանը, - մեղքը նկարագրելու համար սրբազան հեղինակին կիրարկած պատկերը (Խօսք Թ, հտվ. ա), որում ճիշտ մամը կը գտնենք իրմէ առաջ Դուրանին մէջ (գլ. ԿԱ 26րդ տուն) նկարագրելու համար «բարձրալին հրաշալիքները», եւ իրմէ վերջ Նահապետ Քուչակի խրատական քառասյուններուն մէջ՝ գրի առնելու համար իր սրտի «դուսան» (ամձկութիւնը): Տարակոյս չկայ, թէ գերազանցօրէն մարդկային կամ առնուազն արեւելեան եւ ոչ ազգային զգայութեան մը արտայայտութիւնն է այս» (Նարեկ, Մատեան ողբերգութեան, Բուենոս Այրես, էջ ԻԴ):

7 Եւայի Նշեցի, Վերածնութիւն քերականութեան, աշխատասիրութեամբ Լ.Գ. Խաչերեանի, Երեւան, 1966, էջ 72:

Ա. ՂԱԶԻՆԵԱՆ